

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ПІДРУЧНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 5-го КЛАСУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Тетяна Хорошковська-Носач,

*науковий співробітник відділу навчання мов
національних меншин та зарубіжної літератури*

Інституту педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9505-0817>,

e-mail: khoroshkovska@ukr.net

У статті окреслено проблему реалізації компетентнісного підходу в шкільній літературній освіті, що є одним із пріоритетних напрямів її розвитку. Висвітлено особливості реалізації зазначеної проблеми в підручнику української літератури для 5-го класу закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин, що полягають у переосмисленні способу подання навчального матеріалу, що стосується теорії літератури, біографічних відомостей про письменників, творчість яких вивчається, системи запитань і завдань, ілюстративного матеріалу підручника тощо. Висловлено пропозиції, на що варто звернути увагу авторам під час створення компетентнісно орієнтованого підручника української літератури для 5 класу.

Ключові слова: компетентнісний підхід; підручник; українська література; 5-й клас.

Постановка проблеми. Важливим напрямом реформування сучасної освіти в Україні є запровадження компетентнісного підходу до навчання, основні положення якого відображено в таких нормативно-правових документах, як Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепція Нової української школи, Державні стандарти початкової освіти, базової середньої освіти, Типові освітні програми.

Компетентнісно орієнтована освіта сприяє не лише засвоєнню учнями певної системи знань, а найголовніше – оволодінню вміннями й навичками, способами діяльності та вмінню застосовувати їх у щоденній практичній діяльності з метою розв’язання різноманітних життєвих ситуацій.

Прийняття Державного стандарту базової середньої освіти, який продовжує ідею компетентнісного підходу реформи «Нова українська школа» у 5–9-х класах,

актуалізувало проблему переосмислення змісту освіти, розроблення нових навчальних програм і створення сучасних підручників. Останнім належить важлива роль у формуванні ключових і предметних компетентностей учнів. Саме тому особливого конструктивного підходу вимагає створення підручника нового покоління, який урахуватиме сучасні освітні тенденції та відповідатиме запитам і потребам особистості, суспільства та держави.

Зауважимо, що нині для 5–9-х класів закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) з навчанням мовами національних меншин відсутні спеціально розроблені програми й підручники з української літератури. Вивчення предмета здійснюється за навчально-методичним забезпеченням, створеним для ЗЗСО з навчанням українською мовою, рівень вимог яких значно завищений з огляду на попередню навчальну й мовленнєву підготовку школярів. Практика свідчить, що учні 5-х класів ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин ще недостатньо володіють державною мовою, мають значно менший словниковий запас, порівняно з учнями-українцями, у них ще не повною мірою сформовано навичку читати українською мовою. Саме тому, на нашу думку, у зазначених закладах освіти, особливо у 5-х класах, мають використовуватися спеціальні програми й підручники, у яких будуть ураховані особливості рідної для учнів мови та їхній попередній навчальний досвід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на актуальність проблеми реалізації компетентнісного підходу в сучасній шкільній українській освіті сьогодні активно досліджуються різні його аспекти. Так, загальний аналіз окресленої проблеми висвітлено в працях Н. Бібік, С. Бондар, І. Єрмакова, В. Лугового, О. Пометун, О. Савченко та ін. Питання модернізації освіти на засадах компетентнісного підходу розглядають О. Бермус, Н. Бібік, В. Болотов, О. Волкова, Н. Галєєва, І. Єрмаков, Е. Зеєр, О. Олейникова, Л. Паращенко, В. Сєриков, Л. Тархан, А. Хуторський, Є. Царькова та інші. Методи реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн стали предметом вивчення І. Зимньої, О. Овчарук, О. Пометун та ін. Науково-методичні засади побудови компетентнісно орієнтованого навчання з визначенням у ньому місця й ролі ключових і предметних компетентностей найповніше розроблено В. Краєвським і А. Хуторським. Питання реалізації компетентнісного підходу в

шкільних підручниках стали предметом дослідження Н. Богданець-Білоskalенко, М. Бурди, М. Головка, І. Гудзик, М. Вашуленка, Н. Голуб, В. Редька, А. Цимбалару, Г. Шелехової, Т. Яценко та ін. Методичні аспекти проблеми шкільної літературної освіти на засадах компетентнісного підходу розкрито в публікаціях С. Жили, О. Ісаєвої, О. Куцевол, О. Ратушняка, А. Ситченка, А. Фасолі, В. Шуляра, Т. Яценко та ін.

Метою статті є висвітлення особливостей реалізації компетентнісного підходу в підручнику української літератури для 5-го класу закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин.

Виклад основного матеріалу. Під час створення підручників для 5-го класу ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин мають урахуватись особливості рідної учням мови, знання, набуті на уроках рідної та зарубіжної літератур, принцип комунікативної спрямованості навчання, позитивної мотивації навчального процесу тощо. Крім того, важливу роль під час компетентнісно орієнтованого навчання відіграють розроблення методичного апарату підручника та спрямованість його на формування й розвиток читацьких умінь учнів.

Особливості реалізації компетентнісного підходу в підручнику української літератури для 5-го класу ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин убачаємо в переосмисленні способу подання навчального матеріалу, що стосується теорії літератури, біографічних відомостей про письменників, творчість яких вивчається, системи запитань і завдань, ілюстративного матеріалу підручника тощо.

Зокрема, зміст літературознавчих понять доцільно розкривати через цікаві й доступні для учнів вступні статті, які сприятимуть актуалізації знань, здобутих раніше на уроках рідної та зарубіжної літератур, та спонукатимуть до мисленнєвої діяльності. Наведемо приклад вступної статті до теми «Міфи»: *«Нині кожен може пояснити, чому буває день і ніч, чому весна змінює зиму, чому відбуваються землетруси й що таке гроза... А ось у сиву давнину все, що відбувалося в навколишньому світі, люди пояснювали по-своєму. Давні слов'яни-язичники вірили, що на небесах живуть боги, які керують світом, а на землі поміж людей є чарівні істоти, духи природи. Вони можуть бути як добрими, так і злими. <...> Намагаючись пояснити навколишній світ, прадавні*

люди, у тому числі й слов'яни, створювали міфи, головними героями яких були боги...» [1, с. 19].

Вивчення літературознавчих термінів доцільно пов'язувати з конкретним художнім твором і на його прикладі розкривати сутність виучуваного поняття. Наприклад:

«Про свого сина, старий Кожум'яка каже:

*Всі сини мої, панове,
Молоді, міцні, здорові,
А найменший – щось страшне!
Вже з трьох літ боров мене!
... Раз колись коня мій син
Перекинув через тин.*

Чи може в реальному житті людина мати таку силу, як Микита Кожум'яка? Звичайно, ні, бо це надлюдські сили. У літературному творі певні якості героїв можуть бути зображені перебільшено. Такий художній засіб називається гіперболою. У літературних творах гіпербола, як і порівняння та епітет, використовується для того, щоб яскравіше, поетичніше зобразити людину, явище, предмет. У драмі-казці Олександра Олеся «Микита Кожум'яка» гіперболу вжито для того, щоб підкреслити надзвичайну силу та мужність героя і ще більше возвеличити і прославити його...» [1, с. 94].

Під час викладу теоретичного матеріалу в компетентнісно орієнтованому підручнику важливо вести діалог з учнями – звертатися до них, урахувати їхні попередні знання й життєвий досвід. Такий підхід допоможе учням більш осмислено сприйняти інформацію і поступово прийти до розв'язання проблеми. Наприклад: *«Вам, напевне, відомо, що таке портрét? Його можна намалювати олівцями, фломастерами або фарбами. А спробуйте описати зовнішність людини словами. Це також буде її портрет. **Портрétу** художньому творі – це словесний опис зовнішності персонажа. Його основне призначення – дати читачеві уявлення про літературного героя: його обличчя, поставу, одяг, жести тощо. Письменник через портрет часто передає характер персонажа, його настрій, висловлює власне ставлення до нього...» [1, с. 78].*

Учням 5-го класу варто подавати цікаві біографічні відомості про митців слова, творчість яких вивчається, не переобтяжуючи їх датами. На нашу думку, насамперед важливо створити емоційно-образний портрет письменника. З цією метою можна запропонувати учням доступні для їхнього віку уривки зі спогадів, листів, фрагменти свідчень очевидців тощо. Наприклад, відомості про Василя Симоненка можна подати так: *«Життя Василя Андрійовича Симоненка часто порівнюють зі спалахом блискавиці: таким яскравим і коротким воно було. Народився майбутній поет у бідній селянській родині. Дитинство його минало у важких воєнних і повоєнних роках, сповнених страждань і голоду. Батька у Василька не було. Хлопця виховували дідусь і мама, які його дуже любили і ніколи не сварили за книжки, які він читав зранку до вечора. До школи Василеві доводилося ходити пішки більше 9 км. Через багато років у новелі «Дума про діда» Симоненко згадуватиме: «...я ходив тоді в восьмий клас. Дев'ять кілометрів було до школи. Як на мої чотирнадцять років, то це не так вже й мало. Та це ж тільки в один кінець дороги!..» Матері казав, що неважко, доки дійде, усі уроки повторить, а зі школи – усі вивчить і всі пісні переспіває. Школу В. Симоненко закінчив із золотою медаллю. Він був дуже обдарованою дитиною, мав гарну пам'ять та гострий розум. Писати майбутній поет почав ще в шкільні роки, вірші вміщував у шкільній стіннівці. В. Симоненко любив життя, та доля подарувала йому лише неповних 29 років» [1, с. 103–104].*

Важлива роль під час компетентісно орієнтованого навчання належить розробленню системи запитань і завдань підручника. Останні мають бути зрозумілі й цікаві учням, стосуватися не стільки перевірки розуміння фактичного змісту твору, скільки спонукати школярів міркувати, самостійно формулювати думки, висловлювати власну думку щодо прочитаного, дискутувати. Наведемо приклади таких завдань під час вивчення твору Івана Франка «Фарбований Лис»: 1. Який настрій викликала у вас казка? Яке місце найбільше сподобалося? 2. Розкажіть про Лиса Микиту, яким ви його уявляєте? Свої думки підтвердіть словами з тексту. 3. Знайдіть і прочитайте місце, у якому сказано, як Лис Микита готувався до крадіжки курки серед білого дня. Чи дійсно він не мав страху? Зробіть висновок про його характер. 4. Подискутуйте. Чи є риси характеру Лиса Микити, які можна нам, читачам, наслідувати? 5. Чому звірі повірили

Лисові Микиті? Яку б пораду ви їм дали? За потреби скористайтесь довідкою. Довідка: Не вір словам, а ділам. Людей питай, а свій розум май. Голова не на те, щоб тільки кашкет носити. Кожна пригода – до мудрості дорóга. На те й голова, щоб у ній розум був [1, с. 58].

Важливо, щоб у підручнику містилися завдання літературно-творчого характеру. Вони дадуть можливість учням творчо інтерпретувати художній текст, зрозуміти його підтекст та морально-ціннісну основу, сприятимуть збагаченню й активізації словникового запасу школярів, розвитку їхнього мислення і творчих здібностей, розвитку вмінь формулювати й висловлювати думки, оцінні судження, ставлення, стимулюванню пам'яті, креативної й асоціативної уяви, формуванню вмінь створювати власні тексти тощо. Наприклад, *«Напишіть невеликий твір, використавши вивчене українське прислів'я чи приказку про дружбу або добро (на вибір)» [1, с. 19], «Складіть загадки про предмети, які вас оточують», «Розіграйте за ролями уривок казки «Фарбований Лис», у якому розповідається про місце зустрічі Лиса зі звірами. Зверніть увагу на інтонацію героїв та слів автора» [1, с. 59].*

Доцільно також розробляти завдання, які спонукатимуть учнів до пошуку додаткових відомостей з інших джерел, взаємодії з однолітками та людьми старшого віку для запиту або обміну інформацією, що стосується виучуваного літературного та літературознавчого матеріалу. Це, наприклад, можуть бути завдання: *«Користуючись енциклопедією, підготуйте невелике повідомлення про відомого українського письменника вашого краю», «Знайдіть самостійно та запишіть у зошит 2–3 висловлювання відомих людей про книжку» [1, с. 8], «Вивчіть напам'ять кілька українських загадок, які вам найбільше сподобались, і загадайте їх своїм друзям або дорослим. Запитайте в дорослих, які загадки свого дитинства вони пам'ятають. Чи змогли ви їх відгадати?» [1, с. 15] тощо.*

Завдання підручника мають передбачати роботу в парах і групах. Це дасть змогу залучити до роботи всіх учнів класу, забезпечить можливість кожному висловитися з приводу прочитаного, навчить поважати думку співрозмовника, сформує навички роботи в колективі тощо. Наприклад: *«Позмагайтеся: хто назве більше українських народних прислів'їв і приказок?» [1, с. 19], «Позмагайтеся, хто виразніше прочитає*

поезію» [1, с. 99], «Прочитайте репліки діалогу між однокласниками, які висловлювали свої міркування щодо загадок:

– Відгадувати загадки любить лише малеча. Це твори, призначені лише для їхнього читання.

– А я іншої думки. Відгадування загадок цікаве й корисне кожній людині, не залежно від її віку.

Яку думку підтримуєте ви? Доведіть свої міркування» [1, с. 15].

Окрім того, підручник має містити різнорівневі завдання, що покликані з'ясувати, наскільки глибоко учні сприйняли художній текст, розвивати текстотворчі вміння і навички, логічне й критичне мислення, емоційну сферу, зокрема, емоційно-ціннісне ставлення до вчинків героїв, проблеми морального вибору тощо.

До кожного розділу компетентнісно орієнтованого підручника української літератури доцільно пропонувати завдання для поточної самоперевірки й самооцінки результатів навчання учнів.

Особлива роль у підручнику має належати ілюстративному матеріалу. Він повинен бути підпорядкований, з одного боку, перевірці розуміння змісту художнього твору, а з іншого – розвитку вмінь зв'язного мовлення на основі прочитаного, осмисленню змісту художнього твору в контексті різних видів мистецтва [2]. На переконання Т. Яценко, представлені в підручнику репродукції картин художників мають співвідноситись із темою, ідеєю та образами художніх творів, що текстуально вивчаються [2].

Окрім того, у компетентнісно орієнтованому підручнику нового покоління доцільно використовувати можливості інформаційних комп'ютерних технологій, зокрема покликання у вигляді QR-кодів на віртуальні екскурсії, мультимедійні презентації, слайд-шоу, буктрейлери, добірки аудіо та відеоматеріалів тощо. На думку Т. Яценко, вони найбільше «відповідають читацьким інтересам і пізнавальним можливостям сучасних учнів» [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Уважаємо, що переосмислення способу подання навчального матеріалу, що стосується теорії літератури, біографічних відомостей про письменників, творчість яких вивчається,

системи запитань і завдань, ілюстративного матеріалу тощо у процесі створення підручника української літератури для 5-го класу ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин сприятиме досягненню визначеної в Державному стандарті базової середньої освіти мети мовно-літературної освітньої галузі, що передбачає «розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних), здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень» [3].

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні нового змісту мовно-літературної освіти та створенні сучасного компетентнісно орієнтованого підручника української літератури для 5-го класу ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин.

Використані джерела

- [1] Т. Н. Кохно, та Т. П. Хорошковська, *Літературне читання : підруч. для 5 кл. закладів загальної середньої освіти з навч. польською мовою*. Київ, Україна : КОНВІ ПРІНТ, 2019. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://lib.iitta.gov.ua/718415/1/19-15.pdf>. Дата звернення: Квіт. 12, 2021.
- [2] Т. О. Яценко, «Компетентнісно орієнтована літературна освіта в контексті завдань Нової української школи», *Наукові записки. Серія : Психолого-педагогічні науки*, № 1 (4), с. 43–48, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://lib.iitta.gov.ua/715791/>. Дата звернення: Бер. 26, 2021.
- [3] Верховна Рада України. Законодавство України. (2020, Вер. 30). *Постанова Кабінету Міністрів України № 898, Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>. Дата звернення: Бер. 25, 2021.

References

- [1] T. N. Kokhno, and T. P. Khoroshkovska, *Literaturnechytannia : pidruch. dlia 5 kl. Zakladiv zahalnoi serednoi osvity znavch. Polskoii movoiu*. [Literary reading: textbook for 5th grade of general secondary educational institutions with teaching in Polish]. Kyiv, Ukraine : KONVIPRINT, 2019. [Elektronnyiresurs]. Dostupno: <https://lib.iitta.gov.ua/718415/1/19-15.pdf>. Datazvernennia: Kvit. 12, 2021.
- [2] T. O. Yatsenko, «Competence-oriented literature education in the context of tasks of the New Ukrainian School», *Naukovi zapysky. Seriiia : Psykholoho-pedahohichni nauky*, no 1 (4), pp. 43–48, 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://lib.iitta.gov.ua/715791/>. Data zvernennia: Ber. 26, 2021. [3] Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. (2020, Sep. 30). *The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 898, On certain issues of state standards of complete general secondary education*. [E-resource]. Assess mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>. Referencedate: March 25, 2021.

Татьяна Хорошковская-Носач, научный сотрудник отдела обучения языкам национальных меньшинств и зарубежной литературы Института педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина.

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В УЧЕБНИКЕ ПО УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ДЛЯ 5-го КЛАССА УЧРЕЖДЕНИЙ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ С ОБУЧЕНИЕМ НА ЯЗЫКАХ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ

В статье обозначены проблемы реализации компетентностного подхода в школьном литературном образовании, что является одним из приоритетных направлений его развития. Освещены особенности реализации данной проблемы в учебнике по украинской литературе для 5-го класса учреждений общего среднего образования с обучением на языках национальных меньшинств, которые заключаются в переосмыслении способа представления учебного материала, касающегося теории литературы, биографических сведений о писателях, творчество которых изучается, системы вопросов и заданий, иллюстративного материала учебника и т. п. Высказаны предложения, на что стоит обратить внимание авторам при создании компетентностно ориентированного учебника по украинской литературе для 5-го класса.

Ключевые слова: компетентностный подход; учебник; украинская литература; 5 класс.

Tetiana Khoroshkovska-Nosach, Research Scientist of the Department of Teaching Languages of National Minorities and Foreign Literature of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

PECULIARITIES OF REALIZATION OF THE COMPETENCE APPROACH IN TEXTBOOK OF UKRAINIAN LITERATURE FOR THE 5TH GRADE OF GENERAL SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS WITH TEACHING IN LANGUAGES OF NATIONAL MINORITIES

The article describes the problem of realization of the competence approach in school literary education, which is one of the main directions of its development. It is noted that with the adoption of the State Standard of Basic Secondary Education, the problem of rethinking the content of education, creating new programs and textbooks has become relevant. It is noted that there are no specially developed programs and textbooks on Ukrainian literature for 5th-9th forms of general secondary educational institutions wherein teaching and studying is held in languages of national minorities; the subject is taught according to the educational and methodological instruments developed for educational institutions wherein teaching and studying is performed in Ukrainian. It is emphasized that the general secondary educational institutions wherein teaching and studying is held in languages of national minorities, especially in 5th form, special programs and textbooks, which would consider the peculiarities of their native language and their previous studying experience, should be used. Moreover, it is noted that when developing a textbook, the principle of communicative orientation of education and positive motivation of the educational process should be considered. An important role in competence-oriented education is played by the development of the methodological apparatus of the textbook and its focus on the formation and development of pupil's reading skills.

The article highlights the peculiarities of realization of the competence approach in textbook on Ukrainian literature for 5th form of general secondary educational institutions wherein teaching and studying is held in languages of national minorities, which consists in rethinking of the method of presenting educational material related to literary theory, biographical information of writers whose works are studied, system of questions and tasks, illustrative material of the textbook, etc. There are given examples of the competence-oriented tasks, which may be included to the textbook on Ukrainian literature for 5th form of general secondary educational institutions wherein teaching and studying is held in languages of national minorities. Suggestions are made for the authors to what they should pay attention to when creating a competence-oriented textbook on Ukrainian literature for 5th form. It is concluded that their observance will contribute to the achievement of the goal of the language and literature education defined in the State Standard of Basic Secondary Education.

Keywords: competence approach; textbook; Ukrainian literature; 5th grade.